

RODERYK LANGE
Instytut Choreologii,
Poznań

ETNOGRAFIA I ETNOLOGIA NA POLSKIM UNIWERSYTECIE NA OBCZYŻNIE (PUNO) W LONDYNIE

Polski Uniwersytet na Obczyźnie (PUNO) ma długą i skomplikowaną historię. Myśl o stworzeniu uczelni powstała już w 1939 roku, tuż po inwazji niemieckiej i sowieckiej na Polskę. Wśród uchodźców nie było złudzeń co do niszczyielskich zamiarów okupantów. Potrzeba ratowania kultury polskiej stała się zatem pierwszoplanowym zadaniem.

Z chwilą utworzenia rządu polskiego i polskiej armii we Francji grupa polskich uczonych, którzy dotarli do Szwajcarii, postanowiła zapewnić ciągłość studiów i pracy naukowej rzeszom młodych Polaków, która znalazła się poza granicami kraju. Powstała myśl założenia polskiej uczelni w Paryżu. 1 grudnia 1939 roku, w szacownej Bibliotece Polskiej w Paryżu, której tradycje sięgają czasów Wielkiej Emigracji Polskiej, odbyła się inauguracja „Polskiego Uniwersytetu za Granicą”. Uroczystości przewodniczył rektor uniwersytetu paryskiego, prof. Roussy. Pierwszym rektorem Polskiego Uniwersytetu został profesor Oskar Halecki, inicjator i realizator przedsięwzięcia. Uniwersytet skupiał wtedy 80 profesorów i docentów oraz asystentów przedwojennych uczelni polskich. Na powstałe wówczas dwa wydziały: humanistyczny i prawno-ekonomiczny, zapisało się ponad 100 studentów. Zajęcia uniwersyteckie prowadzono przez 2 semestry. Wkroczenie Niemców do Paryża położyło kres działalności Uniwersytetu, którą wznowiono następnie w Wielkiej Brytanii.

Polskie szkolnictwo wyższe rozlokowało się w Wielkiej Brytanii w kilku ośrodkach uniwersyteckich, jak np. Polski Wydział Lekarski, Polskie Studium Weterynaryjne i Studium Pedagogiczne w Edynburgu oraz Polska Szkoła Architektury przy Uniwersytecie w Liverpoolu, wreszcie Politechnika Polska w Londynie pod nazwą Rady Akademickich Szkół Technicznych — RAST i Polski Wydział Prawa przy Uniwersytecie w Oksfordzie. W roku 1947 wszystkie agendy polskiego kształcenia akademickiego zostały przejęte przez Polish University College w Londynie, działający w obrębie uniwersytetu londyńskiego, który to College po intensywnej działalności, został rozwiązany w 1953 roku.

Po cofnięciu przez aliantów uznania Rządowi RP na uchodźstwie w 1945 roku powstała trudna sytuacja polityczna. Chcąc ratować wyższe szkolnictwo polskie, w roku 1949 podjęto restytucję „Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie”, której przewodniczył profesor dr Tadeusz Brzeski. 1 września 1952 roku Rząd Polski na Uchodźstwie zatwierdził nowy statut PUNO. Nadanie pełnych praw uczelni wyższej oraz prawa używania godła państwowego nastąpiło 15 grudnia 1952 roku¹. Wreszcie w lutym 1998 roku Rząd R.P. w suwerennej już ojczyźnie wydał ustawę o uznaniu stopni naukowych nadawanych przez PUNO pomiędzy 1952 a 1990 rokiem (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Nr 37, z dnia 24 marca 1998, s. 1670, Poz. 203). Aktem tym został zamknięty i uznany długi okres dokonań ośrodka nauki polskiej w Londynie². Obecnie PUNO ześrodkowuje swe działania na szerzeniu wiedzy o kulturze polskiej w obrębie zajęć prowadzonych na Studium Kultury Polskiej. W skład Uniwersytetu wchodzi trzy wydziały: Humanistyczny, Prawa i Nauk Społecznych oraz Nauk Technicznych.

Dokonania PUNO w całym okresie jego istnienia zasługują na specjalną uwagę i szacunek. Przede wszystkim wiele osób spośród zdemobilizowanej armii polskiej i cywilnych uchodźców mogło dokończyć studia rozpoczęte przed wojną w kraju, a także kształcić się i uzyskiwać stopnie naukowe na polskiej uczelni. Podkreślić należy, że swą zupełną niezależność Uniwersytet okupił brakiem finansowania przez rząd brytyjski. Początkowo uczelnia mieściła się w różnych lokalach stowarzyszeń polskich w Londynie, a w 1956 roku przeniesiono ją do budynku na Princes Gardens nr 5 i potem pod nr 9, gdzie mieściła się również Biblioteka Polska, która od początku swego istnienia była zapleczem dla Uniwersytetu³. Warunki były ekstremalnie spartańskie, ale dawały poczucie niezależności, wolności i kontynuacji polskiej myśli. Wykładowcy pracowali z ogromnym entuzjazmem, bezpłatnie lub prawie bezpłatnie, często po odbyciu całodziennej pracy zarobkowej w innych instytucjach. Wreszcie przeniesienie PUNO i Biblioteki Polskiej do nowego, własnego gmachu Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego, przy 238–246 King Street w roku 1976, stworzyło godziwe warunki do dalszej pracy naukowej i dydaktycznej.

¹ Wcześniejsze dekrety Prezydenta RP regulujące podstawy prawne Uniwersytetu Polskiego zostały wydane 24 lutego 1941 r., 7 marca i 14 kwietnia 1944 r., oraz 10 kwietnia 1945 r.

² *Polski Uniwersytet na Obczyźnie — PUNO, 1.12.1939–1.12.1989*. Biuletyn — Jubileusz 50-lecia; bez daty; — Jerzy Gawenda, *Wyższe szkolnictwo polskie na obczyźnie*, Prace Kongresu Kultury Polskiej, Londyn, 1985, s. 11–21; — Sprawozdania z działalności PUNO były publikowane w kolejnych zeszytach „Informatora Uniwersyteckiego”, począwszy od 1961 roku. Natomiast kolejne Roczniki Polskiego Towarzystwa Naukowego na obczyźnie zawierają również m.in. sprawozdania z działalności PUNO, w dziale pt. „Polskie instytucje i placówki naukowe na obczyźnie”.

³ *Biblioteka Polska w Londynie 1942–1992*, Biblioteka Polska, „Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny”, Londyn 1993, s. 129.

Etnologia, jako przedmiot, zaistniała w środowisku polskim w momencie przybycia do Londynu w 1947 roku prof. Cezarii Baudouin de Courtenay–Jędrzejewiczowej, która z miejsca włączyła się do życia naukowego. Została profesorem PUNO od momentu jego utworzenia, a tym samym etnologia pozyskała wybitnego reprezentanta w obrębie uniwersytetu. Profesor prowadziła wykłady i seminaria, na które uczęszczało również wiele osób z kręgu innych specjalności naukowych. Dodatkowo w 1962 roku wykładała w Polskim Instytucie Naukowym w Montrealu i okresowo w Paryżu. Przed wojną, od 1929 roku, prof. Jędrzejewiczowa była profesorem etnografii Uniwersytetu Wileńskiego, a od 1934 roku Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie II wojny światowej znalazła się w Jerozolimie, gdzie organizowała różne instytucje naukowe. Po śmierci profesora Brzeskiego, w 1958 roku, prof. Jędrzejewiczowa została wybrana rektorem PUNO, którą to funkcję pełniła do ostatnich dni swego życia, do roku 1967. Odznaczała się niezłomnym charakterem, była ogromnie ofiarna w swojej pracy, inspirowała wiele poczynañ Uniwersytetu, a także sformułowała dwa jego główne cele:

Po pierwsze chodzi o to, aby działalności Uniwersytetu przyświecał duch wolności, którego pozbawiona została nauka w Kraju i aby w miarę możliwości prostować w świecie wolnym fałszywe szerzone o Polsce. Po wtóre, starać się o to, aby młodsze pokolenie uczonych polskich, wychowane na zagranicznych uniwersytetach, zachowało polską osobowość narodową, aby pozostali oni uczonymi polskimi⁴.

Już w roku 1948 profesor Jędrzejewiczowa założyła Polską Radę Naukową na Obczyźnie, przekształconą w 1950 roku w Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie. W obrębie Towarzystwa powołała w 1953 roku Komisję Etnograficzną. Szereg swoich artykułów prof. C. Jędrzejewiczowa publikowała właśnie w kolejnych Rocznikach PUNO, jak np.: *Onomastyka najstarszych żywotów świętojerskich* (Londyn 1954/5), *Legenda o Krakusie Mistrza Wincentego i o pogromcy smoka św. Jerzym* (1955/6), *Kalendarz świętojerski i zbadany w Bazylice Grobu w Jerozolimie Omfalos — ośrodek świata* (1954/5).

Prof. Jędrzejewiczowa badała epos ludowy, obrzędowość ludową i cechy mityczno-symboliczne, szczególnie w kulcie świętego Jerzego. Tropiła też wątki klasyczne w mitologii słowiańskiej. Była pierwszym fenomenologiem w etnologii polskiej, skrupulatnie poszukującym znaczeń etymologicznych. Jej zainteresowania w tym zakresie niechybnie nawiązują do językoznawczego warsztatu naukowego jej ojca, wielkiego uczonego, Jana Baudouina de Courtenay oraz jej własnych studiów w zakresie językoznawstwa i filologii

⁴ „PUNO, Informator Uniwersytecki”, Londyn, 1967, s. 9.

klasycznej, ukończonych dyplomem w 1910 roku na uniwersytecie petersburskim, na podstawie rozprawy *Język modlitewnika maryjnego wieku XVI wydanego przez prof. Ptaszyckiego*. W 1922 roku habilitowała się u prof. Witolda Klingerera w zakresie etnologii i etnografii na podstawie pracy *Święta Cecylia. Przyczynek do genezy apokryfów*.

Zainteresowania prof. Jędrzejewiczowej były bardzo szerokie i często pionierskie w obrębie etnologii. Rozumiała i doceniała na przykład znaczenie muzyki i tańca jako przejawów kultury. Dała temu wyraz, inicjując i tworząc program badawczy na Uniwersytecie Warszawskim, który miał zaowocować powstaniem narodowego archiwum tańca. Łączyło się to z przygotowaniem ekspонатów na międzynarodową wystawę tańców, którą zorganizowano z okazji Wystawy Światowej w Paryżu w 1937 roku⁵. Stoisko polskie było wtedy ewenementem w skali światowej. Cały ten dorobek, jak i zaawansowana praca na temat kultu św. Jerzego, spłonęły w czasie wojny w Warszawie. Żaden z innych podejmowanych przez prof. Jędrzejewiczową obszernie opracowanych tematów nie doczekał się ukończenia. Należała do tych naukowców, którzy stosunkowo mało publikowali. Natomiast w rozmowach i dyskusjach, w czasie spotkań seminaryjnych potrafiła inspirować, rozbudzać zainteresowania naukowe i kierować uwagę na złożoność problematyki kulturowej ukazywanej porównawczo lub w bardzo szerokim kontekście. Wychowała kilka roczników etnografów i etnologów polskich, którzy kontynuowali jej założenia. Prof. Jędrzejewiczowa działała w Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Londynie, była m.in. członkiem Zarządu Zrzeszenia Polskich Profesorów i Wykładowców na Obczyźnie, a także członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu i Royal Anthropological Institute w Londynie. Po długiej chorobie prof. C. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa zmarła 22 lutego 1967 roku w Londynie i została tam pochowana u boku swego męża, przedwojennego premiera Rządu Polskiego, Janusza Jędrzejewicza, zmarłego w 1951 roku⁶.

Następcą profesor Jędrzejewiczowej na PUNO został Lucjan Turkowski. Początkowo rozpoczął studia w zakresie filologii słowiańskiej i polskiej oraz

⁵ Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa C., *O tańcach ludowych w Polsce*, „Teatr Ludowy”, R. XXVII, nr 8, 1935, s. 112–119 (Referat wygłoszony na Międzynarodowym Kongresie Tańców Ludowych w Londynie, w lipcu 1935 roku); *Tańce i stroje*, „Arkady” 1937, Rok III, nr 5 (Pokaz w TOSSPO ekspонатów wysyłanych na Wystawę Międzynarodową Tańców Ludowych w Archives de la Danse w Paryżu); *Folk Dances and Wedding Customs in Poland*, Paris, Archives de la Danse, 1937.

⁶ Lucjan Turkowski, *Prof. dr Cezaria Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa. Wspomnienie*, „Lud” t. 52; 1968, s. 357–360 (Podaje częściowo bibliografię prac prof. Jędrzejewiczowej). — Janina Pilatowa, *Śp. Cezaria Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa*, „Biuletyn Zrzeszenia Polskich Profesorów i Wykładowców Szkół Akademickich”, Londyn 1967, s. 14–17; Anna Zadrożyńska, Dorota Zamojska, *Cezaria Anna Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa (1885–1967)*, w: *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki*, tom I, Kraków 2002.

prof. Cezaria Baudouin-Jędrzejewiczowa

prof. Lucjan Turkowski

prof. Roderyk Lange

geografii na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, a od 1929 roku studiował etnografię pod kierunkiem Cezarii Baudouin de Courtenay–Ehrenkreutzowej. W 1934 roku uzyskał tytuł magistra w zakresie etnografii i etnologii na podstawie pracy o tkactwie ludowym. Złożył również na wydziale humanistycznym drugą pracę na temat garncarstwa ludowego na Wileńszczyźnie. Były to dwie dziedziny jego szczególnego zainteresowania. Już w czasie studiów prowadził intensywne badania na terenach wschodnich Rzeczypospolitej (Wileńszczyzna, Nowogródzczyzna, północne Polesie i Wołyń). Gromadził materiały do *Atlasu Kultury Ludowej w Polsce*. Zbierał też eksponaty dla Muzeum Etnograficznego USB i dla innych muzeów polskich. Jeszcze jako student prowadził ćwiczenia z etnografii w Wyższej Szkole Nauk Politycznych. W 1935 roku przeniósł się do Warszawy wraz z prof. Jędrzejewiczową, pracował w Muzeum Etnograficznym w Warszawie i podjął studia doktoranckie. Rozprawa doktorska pt. *Tkactwo ludowe i rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim* była już opublikowana w 1939 roku, ale niestety cały nakład został zniszczony w drukarni w czasie wojny. Ocalał jedynie nadpalony wstępny rozdział pracy, opublikowany później w serii Zeszytów Naukowych PUNO w 1977 roku⁷. Również cały jego materiał zebrany w czasie długoletnich badań terenowych w poprzednim okresie uległ zniszczeniu w czasie wojny. Pozostałe części rękopisów zostały przekazane po jego śmierci do Zakładu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

W 1939 roku Lucjan Turkowski wrócił do Wilna i działał w Armii Krajowej. W 1941 roku został aresztowany i zesłany do Uzbekistanu. Natychmiast zaczął zbierać materiały etnograficzne u stóp Tień–Szań. W 1942 roku wstąpił do oddziałów Armii Polskiej gen. Andersa i znalazł się w Palestynie. W stopniu podporucznika został redaktorem technicznym wydawnictw wojskowych. Nie zaprzestał jednak prac terenowych. Zebrał pokaźny materiał dotyczący rolnictwa na tym terenie, który później w części opublikował⁸.

Po zakończeniu wojny i demobilizacji z trudem urządzał się w Londynie, pracując ciężko fizycznie w fabryce i potem, wskutek interwencji przyjaciół, jako urzędnik. Brał jednak wydajnie udział w pracach PUNO pod kierunkiem prof. C. Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz–Jędrzejewiczowej. Pani profesor była też promotorem ponownie podjętego doktoratu. W 1960 roku

⁷ Lucjan Turkowski, *Źródło oddziaływań na tkactwo ludowe w Wileńszczyźnie i Nowogródzkim*, PUNO, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego”, z. 6, Londyn 1977 (Przedśłowie profesora Tadeusza Sulimirskiego zawiera cenne dane do życiorysu i osobowości prof. Turkowskiego).

⁸ Lucjan Turkowski, *Egejski ośrodek kultury ogrodniczej. Kolebka pochodzenia uprawnych roślin*, „Rocznik PUNO” nr 8, Komisja Etnograficzna Wydziału Humanistycznego, 1957–58; Lucjan Turkowski, *Peasant Agriculture in the Judean Hills*, „Palestine Exploration Quarterly”, Londyn 1969, z. 1 i 2.

uzyskał stopień doktora w zakresie etnologii i etnografii na podstawie pracy pt.: *Tkactwo ludowe a rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim*. Praca ta została opublikowana w kraju w 1984 roku⁹. Na podstawie pracy pt.: *Kultura rolnicza w Górach Judzkich Jordanii Zachodniej* przeprowadzono jego habilitację w 1964 roku i nadano tytuł docenta. Już w poprzednim okresie wykładał na PUNO, a w 1969 roku został mianowany profesorem. Prof. Turkowski był znakomitym badaczem terenowym. Cechowała go niezwykła sumienność w ocenie faktów. Pomimo licznych klęsk życiowych kontynuował prace badawcze w wysoce niesprzyjających warunkach. Był człowiekiem kulturalnym, życzliwym, a jednocześnie krytycznym w ocenie sytuacji. Interesował się też żywo sztuką i architekturą. Został nawet certyfikowanym przewodnikiem po Londynie. Prof. Turkowski zmarł nagle w Londynie 2 stycznia 1976 roku. Jego zwłoki zostały spopielone, przewiezione do kraju i tam pochowane¹⁰.

Następcą prof. Turkowskiego na PUNO został Roderyk Lange. Studia w zakresie filologii polskiej rozpoczął w 1956 roku na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, uczęszczając jednocześnie na seminarium etnograficzne, prowadzone przez prof. dr Marię Znamierowską-Prüfferową, dawną uczennicę prof. Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej na Uniwersytecie w Wilnie. W związku z tym, że Katedra Etnologii na UMK w Toruniu była w tym okresie katedrą usługową, bez prawa nadawania stopni naukowych, R. Lange przeniósł się na studia etnograficzne na Uniwersytet Wrocławski. Dyplom magisterski w zakresie etnografii i etnologii otrzymał w 1965 roku, na podstawie pracy pt. *Morfologia i rozpowszechnienie kujawiaka*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. Józefa Gajka. W roku 1959 ukończył specjalistyczne studium w zakresie analizy i notacji ruchu (kinetografii) w Folkwang Hochschule w Essen, u prof. Albrechta Knusta.

Począwszy od 1954 roku prowadził intensywne badania terenowe nad folklorem tanecznym, pod kierunkiem prof. Znamierowskiej-Prüfferowej. Pracami tymi objął kolejno następujące regiony: Kujawy, Pałuki, południowe Kaszuby, Ziemię Dobrzyńską, Chełmińską i Żłotowską. Dorywczo: Wielkopolskę, Podhale, okolice Żywca, Kieleckie i także niektóre regiony sąsiednich krajów słowiańskich. Od 1958 do 1967 roku prowadził intensywne szkolenie na studium kinetografii w Warszawie, zorganizowanym przez Ministerstwo Kultury i Sztuki w Centralnej Poradni Amatorskiego Ruchu Artystycznego (CPARA). Począwszy od 1958 roku koordynował też akcję zbierania folkloru tanecznego w Polsce, przy pomocy pozyskanych i instruowanych przez

⁹ Lucjan Turkowski, *Tkactwo ludowe a rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie” t. 14, 1984.

¹⁰ Maria Znamierowska-Prüfferowa, *Lucjan Turkowski (1905–1976)* „Lud” t. 61, 1977, s. 413–416. Witold Dynowski, *Lucjan Turkowski (wspomnienie pośmiertne)*, „Etnografia Polska” t. 23, 1979, z. 2., s. 11–15.

siebie słuchaczy. Rezultaty tych akcji zbieraczych były kolejno publikowane w ramach specjalnej serii przez Centralny Dom Twórczości Ludowej w Warszawie, długo jeszcze po jego wyjeździe z kraju w 1967 roku. Kolejne tomy ukazujące się po 1967 roku pozbawione były niestety konsultacji i redakcji inicjatora serii¹¹. Rezultatem wszystkich tych prac było utworzenie w 1959 roku. Działu Tańca w nowo powstałym, samodzielnym Muzeum Etnograficznym w Toruniu. W roku 1960 R. Lange opublikował metodę postępowania badawczego i dokumentacji folkloru tanecznego¹². Praca ta stała się podstawą dla badań nad tańcem w kraju i za granicą.

W latach 1965–1967 prowadził wykłady z etnologii tańca w Katedrze Etnologii UMK w Toruniu, kierowanej wtedy przez prof. dr Jadwigę Klimaszewską.

Po zamknięciu Działu Tańca w 1966 roku, R. Lange wyjeżdża do Anglii w 1967 roku i podejmuje pracę badawczą i dydaktyczną w Laban Art of Movement Studio w Addlestone. Już po wyjeździe z Polski otwarty został jego przewód doktorski na UMK w Toruniu w 1968 roku. Promotorem została mianowana profesor Maria Znamierowska-Prüfferowa.

W związku z niemożliwością powrotu do kraju doktoryzuje się w 1975 roku na PUNO w Londynie, na podstawie pracy: *The Nature of Dance. An Anthropological Perspective*¹³. Promotorem był prof. Lucjan Turkowski, a obrona odbyła się w obecności przybyłej z kraju prof. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej. R. Lange podejmuje wykłady z antropologii tańca kolejno na Queen's University w Belfaście (1975–82), London University Goldsmiths' College (1976–1993) oraz na Edinburgh University i wielu innych uniwersytetach angielskich i zagranicznych. W 1977 roku habilitował się na PUNO na podstawie rozprawy *Tradycyjny taniec ludowy w Polsce i jego przeobrażenia w czasie i przestrzeni*, publikowanej w Zeszytach Naukowych Wy-

¹¹ Dąbrowska G., *Tańce Kurpiów Puszczy Zielonej*, CPARA, Warszawa 1967; Dekowski J.P., Hauke Z., *Folklor regionu opoczyńskiego*, COK, Warszawa 1974; Drabecka M., *Folklor Warmii i Mazur*, COK, Warszawa 1978; Lange R., Krzyżaniak B., Pawlak A., *Folklor Kujaw*, COK, Warszawa 1979; Marcinkowa J., *Folklor taneczny Beskidu śląskiego*, CPARA, Warszawa 1969; także *Tańce ludowe Zagłębia Dąbrowskiego*, „Ziemia Będzińska” 1972, s. 238–256; Marcinkowa J., Sobczyńska K., *Pieśni, taniec i obrzędy Górnego Śląska*, COK, Warszawa 1973; Michalikowa L., Chrzastowski Z. i S., *Folklor Łachów Sąddeckich*, COK, Warszawa 1973; Pawłowski W., Cieślińska A., Krużycka H., *Folklor Ziemi Lubuskiej*, COK, Warszawa 1975; Romowicz M., *Folklor Górali Żywieckich*, COK, Warszawa 1978.

¹² Roderyk Lange, *Taniec ludowy w pracach Muzeum Etnograficznego w Toruniu. Metoda pracy i kwestionariusz*, Muzeum Etnograficzne, Toruń 1960.

¹³ Praca doktorska ukazała się w druku: Roderyk Lange, *The Nature of Dance. An Anthropological Perspective*, Macdonald & Evans LTD, London 1975. Polska wersja pt.: *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, wydana została w 1988 roku przez PWM w Krakowie.

działu Humanistycznego PUNO¹⁴. Recenzentem rozprawy był prof. dr Tadeusz Sulimirski. Koreferentem był profesor dr John Blacking z Queen's University w Belfaście. W 1977 roku został mianowany docentem PUNO i odtąd prowadził systematyczne wykłady i konsultacje w zakresie etnografii Polski i antropologii kulturowej, aż do roku 1992. W roku 1979 otrzymał nominację na profesora etnologii PUNO. Równoległe z rozległą pracą dydaktyczną, działalnością publikacyjną i wydawniczą, kontynuował badania terenowe nad kulturą tańca m.in. w Indonezji, Melanezji, Egipcie oraz wśród Słowian Południowych.

Począwszy od 1989 roku pracował w pełnym wymiarze na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na zaproszenie Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej. W 1997 zakończył się proces nostryfikacji jego habilitacji na UAM, przedłużający się z powodu braku odpowiednich przepisów prawnych. W 1998 roku otrzymał oficjalną nominację na profesora UAM. Prowadził wykłady z zakresu antropologii tańca do 2003 roku. W roku 1993 założył Instytut Choreologii w Poznaniu, którego dyrektorem pozostaje do dzisiaj. Od 1999 roku prowadzi też systematyczne wykłady z antropologii tańca w Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie.

Prof. R. Lange jest członkiem korespondentem Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie w Londynie od 1980 roku; członkiem zwyczajnym od 1985 roku Fellow Royal Anthropological Institute, London; Co-chairman of the ICTM Study Group of Ethnochoreology (1986–1992); Fellow International Council of Kinetography Laban; Member Conceil International de la Danse — UNESCO Paris¹⁵ etc.

Z grona przedwojennych etnografów polskich, którzy znaleźli się w Londynie, wspomnieć należy jeszcze dwie dalsze osoby. Z Zakładu Etnografii w Katedrze na Uniwersytecie Warszawskim, kierowanym przed wojną przez Cezarię Baudouin de Courtenay–Jędrzejewiczową, znalazła się na uchodźstwie p. mgr Irena Karpińska-Kowal. Nie włączyła się jednak do prac na PUNO. Uczęszczała sporadycznie na niektóre zajęcia, seminaria i uroczystości. Jeszcze w Warszawie brała udział w przygotowaniu ekspozycji do stoiska polskiego na wystawę tańców i strojów w 1937 roku w Paryżu¹⁶.

¹⁴ Roderyk Lange, *Tradycyjny taniec ludowy w Polsce i jego przeobrażenia w czasie i przestrzeni*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego PUNO”, z. 7, Londyn 1978. (Ponieważ koreferentem w przewodzie habilitacyjnym był prof. John Blacking, oryginalna wersja rozprawy została przygotowana w języku angielskim).

¹⁵ Dariusz Kubinowski (red.), *Taniec — choreologia — humanistyka. Tom jubileuszowy dedykowany profesorowi Roderykowi Langemu*, Fundacja–Instytut Choreologii w Poznaniu, Poznań 2000. (W tomie tym [na s. 311–322] zawarty jest biogram i bibliografia prac prof. R. Langego).

¹⁶ Jestem osobiście wdzięczny za przekazane mi przez śp. mgr Karpińską swego czasu wiadomości o przebiegu tych prac i za fotografie obiektów ze stoiska polskiego na wystawie w Paryżu uratowane z pożogi wojennej.

Drugą etnografką z okresu przedwojennego była w Londynie mgr Kazimiera Domaniewska-Sobczak. Ukończyła studia na Uniwersytecie Stefana Batorego. W tym okresie odbyła też dłuższy staż w Muzeum Etnograficznym w Monachium. Jesienią roku 1939 zostaje starszą asystentką przy Katedrze Etnografii, kierowanej wtedy przez prof. dr. Kazimierza Moszyńskiego. Uniwersytet przestał istnieć w grudniu 1939 roku. Do Anglii przybyła w 1946 roku z Niemiec, gdzie znalazła się po Powstaniu Warszawskim. W Londynie podjęła pracę naukową w Blood Group Reference Laboratory, pod kierunkiem słynnego hematologa dr. Arthura Mouranta. Utworzył on nową dziedzinę nauki związanej z badaniami rozprzestrzenienia grup krwi w zasięgu światowym, co umożliwiło mu określenie pewnych nowych danych dotyczących przebiegu ewolucji rodzaju ludzkiego, migracji ludności, naturalnej selekcji i geograficznego zasięgu występowania określonych chorób. Kazimiera Domaniewska-Sobczak pracowała w tym zakładzie aż do przejścia na emeryturę w 1985 roku. Włączyła się całkowicie w nową dziedzinę wiedzy i jej zainteresowania ześrodkowały się odtąd na antropologii genetycznej. Jest współautorką czterech monografii i szeregu artykułów¹⁷. Od 1977 roku włączyła się do pracy dydaktycznej na PUNO, początkowo jako asystentka. W roku 1979 doktoryzowała się na podstawie pracy *The AB Blood Group* na Wydziale Humanistycznym PUNO. Promotorami byli: prof. dr Władysław Skiba i prof. dr Tadeusz Sulimirski. W 1980 roku przeniosła się na nowo utworzony Wydział Prawa i Nauk Społecznych PUNO, gdzie wykładała głównie w zakresie swej nowej specjalizacji. W 1985 roku została mianowana profesorem PUNO. Chartered Librarian; Fellow Royal Anthropological Institute, London; Fellow Royal Society of Medicine; wieloletni członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. Prof. Kazimiera Domaniewska-Sobczak zmarła w Londynie 19 kwietnia 2004 roku.

Z wszystkich przedmiotów wykładanych na Wydziale Humanistycznym PUNO na pierwszym planie była zawsze przede wszystkim polonistyka i historia Polski. Inne dziedziny wiedzy były wykładane jako przedmioty pomocnicze. Brak możliwości urządzenia badań terenowych był główną przeszkodą stworzenia na PUNO specjalizacji z zakresu etnografii i etnologii. Wyjątkowo tylko pojawiały się możliwości podejmowania tematów w tym zakresie na studium magisterskim czy doktoranckim¹⁸. Przedmiot etnologii i etnogra-

¹⁷ Np. A.E. Mourant — A.C. Kopeć — K. Domaniewska-Sobczak, *The distribution of the human blood groups and other polymorphisms*, Oxford University Press, 1976. Zob. dalej: Kazimiera Domaniewska-Sobczak, *Polski wkład do antropologii genetycznej*, „Prace Kongresu Kultury Polskiej” t. VII., Prace Ogólnonaukowe, PTNO, Londyn 1988, s. 21–77 (biogram s. 280).

¹⁸ Zob. np. Danuta Szczepanik, *The Polish University in London*, w: *Taniec — Choreologia — Humanistyka*, Fundacja Instytut Choreologii w Poznaniu, 2000, s. 67–68. Mąż p. mgr. Szczepanik pochodził ze Śląska. Mogła więc urządzić sobie w domu warsztat badawczy w zakresie gwary śląskiej i realiów etnograficznych, przeprowadzając ciągle wywiady z mężem i członkami jego rodziny, przybywającymi z wizytami do Londynu; Mgr Czesław Czapliński, przedwojenny in-

fii był jednak istotnym dopełnieniem wiadomości o kulturze polskiej na Wydziale Humanistycznym PUNO, a potem na Studium o Kulturze Polskiej. Zajęcia były zawsze gorliwie uczęszczane, nie tylko przez studentów, ale i przez dawnych absolwentów uczelni przedwojennych. Dla tych ostatnich był to sposób na zachowanie choćby pośredniego kontaktu z krajem.

Roderyk Lange

ETHNOGRAPHY AND ETHNOLOGY AT THE POLISH UNIVERSITY IN EXILE IN LONDON

(Summary)

The Polish University in Exile has had a long and complex history. It was established on 1 December 1939 in Paris. When Germany invaded France and came to Paris, the university was moved to Great Britain; at that time there were Polish faculties at the universities in Edinburgh, Liverpool, Oxford and London.

In 1947 all the fields of Polish academic education were taken over by the Polish University College (being part of London University), which existed until 1953. In 1949 an independent Polish University in Exile was established; it has existed until today in London.

In 1998 the Government of the Republic of Poland enacted a law on the recognition of the scholarly degrees conferred by the Polish University in Exile (until 1990). The achievements of the University have also been recognized.

Ethnology as a subject was offered for the first time to the Polish community when Professor Cezaria Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa came to London in 1947. In 1958 she was elected rector of the Polish University in Exile and served as a rector until her death in 1969. Her successor, Prof. Lucjan Turkowski, was appointed professor of the Polish University in Exile in 1969 and lectured there until 1976. Professor Lucjan Turkowski was succeeded by Roderyk Lange, who was appointed professor of the Polish University in Exile in 1979 and taught ethnology until 1992.

The group of Polish pre-war ethnographers, who came to London, included also Irena Karpińska-Kowal and Kazimiera Domaniewska-Sobczak, who specialized in genetic anthropology. The latter was appointed professor of the Polish University in Exile in 1985.

spektor szkolny na terenach wschodnich Rzeczypospolitej, wielce zasłużony dla oświaty na uchodźstwie, podjął pod moim kierunkiem pracę doktorską w 1985 roku. Był on doskonale obeznany z kulturą chłopską, w rezultacie wieloletnich inspekcji terenowych, połączonych z dłuższymi pobytami na wsi. Praca zapowiadała się obiecująco. Niestety nie została dokończona. Mgr Czapliński włączył się intensywnie w prace Kongresu Kultury Polskiej w 1985 r. Zmarł w październiku 1993 roku. Patrz: *In Memoriam*, Rocznik XXXVI PUNO, 1992–93, s. 18–20. Także Czesław Czapliński, red., *Prace Kongresu Kultury Polskiej*, tom IX, *Oświata, Książka i Prasa na Obczyźnie*, PUNO, Londyn 1989; tamże o nim: Czesław Czapliński, *Polskie szkolnictwo podstawowe i średnie na Obczyźnie*, s. 22–32.

